

Enkhuizer lepels, vals of echt...

Net als de deelcollectie munten en penningen van het Zuiderzeemuseum is de deelcollectie zilver opnieuw onder de loep genomen en nauwkeurig beschreven. Opvallende stukken in deze verzameling zijn de Enkhuizer lepels, zowel de echte als de nagemaakte.

Tot op de dag van vandaag kennen we het gebruik van het geven van een lepel bij de geboorte van een kind. Dit gebruik bestond in Engeland al in de zestiende eeuw. Een kind van kapitaalcrachtige ouders kreeg een zilveren, een kind van minder goeude familie een bronzen of tinnen apostellepel. De symboliek van de afgebeelde apostel op het steeluiteinde wijst op de wens van de gever, dat de pasgeborene 'een volgeling van Christus' (apostel) mocht worden. Vorstelijke baby's kregen een set van dertien lepels: de twaalf apostelen en één met de Christusfiguur bekroond. Ook in de zeventiende-eeuwse Nederlanden werden geboortelepels

geschonken. De vorm van deze lepels, meestal van zilver, onderscheidde zich echter van die van de buitenlandse exemplaren. Ook het ingraveren van de naam van het kind, de geboortedatum en ornamentiek is typisch Nederlands te noemen. Er bestaan lepels die van generatie op generatie aan naamgenoten zijn overgedragen. Uit de graveringen in het zilver is de familiegeschiedenis vaak af te lezen.

Behalve bij geboorten werden lepels ook wel cadeau gedaan bij huwelijken, tochten over de ijsvlakten en bij suc-

cesvolle veetransacties. Het zijn de zogenaamde gelegenheids- of sierlepels. Over het algemeen stonden ze te pronken in de kast; alleen bij feesten en speciale gelegenheden werden ze gebruikt. Zo mocht de kraamvisite met de lepel brandewijn nuttigen.

Uniek

De lepels variëren in vorm, afhankelijk van de tijd en het gebied waarin ze gemaakt zijn. Het Enkhuizer type is uniek

Enkhuizer lepel met aan de achterzijde de inscriptie GSZ en PJE, bekroning Caritas, de Liefde, vrouw met kinderen.

Een serie van vier nagemaakte lepels met als bekroning de vier evangelisten.

Detail van de merken zoals deze op alle vier lepels voorkomen, Links de 'jaarletter' en het 'stadskeur', aan de rechterzijde is een imitatie naar een Leids meesterteken te zien.

te noemen. Dit werd in de zeventiende eeuw alleen in Enkhuizen gemaakt, gedurende een periode van zeker zestig jaar. Het vroegst bekende exemplaar dateert uit de jaren veertig van die eeuw. De bak, het komvormige deel van de lepel, was oorspronkelijk peervormig, en later - in de jaren zeventig - kwam ook een eivormige ovaal voor. Heel bijzonder waren de Enkhuizer lepels met aan de voorzijde van de bak fraai graveerwerk.

De steel van de Enkhuizer lepels bestaat uit twee delen. Het onderste deel heeft aan de voorzijde een gegoten reliëfdecor van Judith en het hoofd van Holofernus, onder haar voeten een engelenkopje. Aan de achterzijde is David met een staf of slinger in de hand, onder zijn voeten het hoofd van Goliath. Er bestaan ook exemplaren met een gladde achterzijde. Waarom bij dit type gekozen werd voor het thema onthoofding is niet duidelijk. Het tweede deel van de steel is rond van doorsnede en is 'geslingerd'. De steel wordt altijd bekroond door een mens of een dierfiguur.

Slimme zilversmeden

Toen in de tweede helft van de negentiende eeuw de belangstelling voor volkskunde toenam, werd ook de vraag naar dit soort lepels groot. Dit heeft ertoe geleid dat slimme zilversmeden uit Nederland en Duitsland ze gingen namaken om aan de grote vraag te voldoen. De lepels werden bijna altijd van zilver vervaardigd, meestal van een goed gehalte. Daaraan viel een 'vervalsing' dus niet te herkennen, maar wel aan de vorm, de afwerking en vooral de combinatie van de verschillende keurmerken. In de zeventiende eeuw sloeg de zilversmid namelijk niet alleen zijn eigen meesterteken in zilveren voorwerpen, maar werden ook het

stadsmerk en een datering aangebracht. In de tweede helft van de zeventiende eeuw kregen grote stukken er ook nog een provinciaal keurmerk bij. Het stadsmerk van Enkhuizen bestond uit drie haringen, het merk van Holland uit een leeuw. Jaarletters vormden de datering. Een smid begon met de hoofdletter A en werkte in de loop der jaren het alfabet af. Na de Z begon hij opnieuw met de A, maar dan in een ander lettertype. Bij lepels werden de keuren in de achterzijde van de bak geslagen.

Fantasiemerken

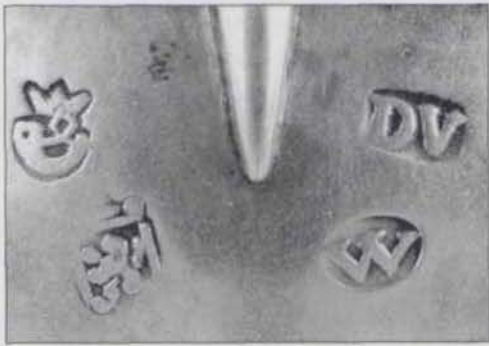
Het zijn juist de Enkhuizer lepels die vaak werden nagemaakt. Deze falsificaties zijn in grote hoeveelheden op de markt gekomen. Lepels werden nagegoten naar oude voorbeelden of met behulp van oude mallen werden nieuwe stukken gemaakt. De lepels werden voorzien van fantasiemerken die op de echte moesten lijken. De detaillering en soms ook de grootte verschillen van de zeventiende eeuwse merken. De vervalsers brachten vrijwel altijd een Enkhuizer stadsteken aan op een Enkhuizer lepel. In een enkel geval verwerkten zij een ander stadskeur, zoals bij een exemplaar in het bezit van het Zuiderzeemuseum. De lepel is geheel vervaardigd volgens zeventiende eeuwse wijze. Hij is bekroond met

Spes, de verbeelding van de Hoop, een vrouw met duif en anker. Op de achterzijde van de bak is het stadskeur van Hoorn ingeslagen, een keur dat niet overeenstemt met dit type lepel. Ook de andere keuren wijzen in de richting van een 'vervalsing'. Het meest fraaie voorbeeld van een vervalsing in de collectie van het Zuiderzeemuseum vormt een serie van vier Enkhuizer lepels. De bekroning is echter uitzonderlijk: op de lepels zijn de vier evangelisten geplaatst. Deze zijn te herkennen aan hun attributen, de man met de leeuw is Markus, Lucas met het rund, Johannes met de adelaar en Matheus met de mensfiguur. Deze symbolen zijn afkomstig van het boek Openbaringen uit de bijbel en worden al sinds de vijfde eeuw aan de schrijvers van de evangeliën gekoppeld. Waarschijnlijk heeft de maker

willen voortborduren op de apostellepels. Het Enkhuizer stadsmerk is aangebracht in een uitvoering die niet ge-

Lepel met als bekroning Spes, de Hoop, met anker en duif.

Detail van de merken zoals deze op de achterzijde van de bak zijn aangebracht, links het stadskeur van Hoorn, dit komt niet overeen met het type lepel.

bruikelijk was in de zeventiende eeuw. Ook de combinatie met het meesterteken, een vervalsing van een Leidse meester is zeer merkwaardig in combinatie met het stadskeur.

Binnen handbereik

Echte zeventiende-eeuwse lepels zijn gedetailleerd uitgevoerd, op de achterzijde gekeurd en vaak voorzien van een toetssteek. Dit is een zigzag spoor waaruit een metalen krul gestoken is om het zilvergehalte te testen. Een prachtig voorbeeld van een echte Enkhuizer lepel werd aangekocht door de Vereniging Vrienden van het Zuiderzeemuseum in 1966. De lepel is bekroond met Caritas, de personificatie van de naastenliefde, een vrouw met een aantal kinderen. Een zeer toepasselijk thema voor een geboortegeschenk. Op de lepel komt een vogel voor als meesterteken. Een teken dat ook op andere Enkhuizer lepels voorkomt en tot op heden niet is toegeschreven aan een zilversmid.

Tot in de twintigste eeuw zijn de Enkhuizer lepels nagemaakt, vaak van een lager gehalte zilver en niet voorzien van keuren. Bovendien waren ze grover uitgevoerd en kleiner dan de enige echte Enkhuizer lepels. Daaruit zou kunnen worden afgeleid dat niet zozeer criminele motieven aan de productie ten grondslag lagen. Ze brachten de pronkstukken binnen handbereik van de burger met de kleinere beurs.